

*Bátoriné Dr. Misák Marianna*¹:

A fejedelmi házaspár és a nevelés

Abstract. The royal couple and education.

In this study, we discuss the attitudes of György I Rákóczi, prince of Transylvania and his wife, Zsuzsanna Lorántffy, towards education. First, after clarifying that the widely known painting depicting Zsuzsanna Lorántffy is not in fact her portrait, we examined the couple's own education. We are convinced that this has determined the couple's later behaviour, their relationship to education and the church. Biblical piety has been a very important element in their lives. They have grown up in this spirit since their childhood. They read the Bible every day, it was an integral part of their lives, as evidenced by their writings in their Bibles. Their piety, life, attitude, and church policy were based on the Bible. The education, whether in the lives of their own children, in educating their household, or in the establishment and support of educational institutions, has also manifested itself in an extraordinary way. We can say that György I Rákóczi and Zsuzsanna Lorántffy were neither typical parents, nor typical prince and princess. Besides trying to offer their own children the best education and teachers, they did not forget about educating their servants and their peasants on their estate. This is evidenced by their abundant donations, their orders, the gratitude of the teachers in the institutes, the lives and thanksgiving of the many preachers who receive many great opportunities and support.

Keywords: Education, Transylvania, Bible education, Church policy, Zsuzsanna Lorántffy, György I Rákóczi.

---

¹ Egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, email: mismarianna@freemail.hu

Jelen tanulmányunkban a fejedelmi házaspár, I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna neveléshez való viszonyulását és hozzáállását tárgyaljuk. Munkánkat nagy tisztelettel és szeretettel ajánljuk Dávid Istvánnak, mint Erdély szülöttjének, aki életével, munkásságával, a zene területén elért kiváló eredményeivel sokak számára szerzett örömet, és sokakat gazdagított.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György kegyességével, egyházpolitikájával vagy éppen kritikájával, életének, tevékenységének feltárásával, értékelésével számos forrás foglalkozott már. Ezek a tanulmányok rendkívül fontosak, és páratlan jelentőségűek, hiszen mindegyikből más-más oldalát látjuk, ismerjük meg a fejedelmi házaspárnak, de különösen a fejedelemasszonynak.

Jelen tanulmányunkban ugyancsak arra törekszünk, hogy egy olyan oldalát tárjuk fel a fejedelmi párnak, amivel hisszük, hogy gazdagodnak egyház- és neveléstörténeti ismereteink. Azt mutatjuk be, hogyan viszonyult Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György a korabeli nevelés, különösképpen is a nőnevelés ügyéhez. Mennyire tartották fontosnak – ha fontosnak tartották – a nevelésügy felkarolását, előmozdítását, s ebben az alsóbb népréteg fiainak és lányainak oktatását? Természetesen figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a férfiak ebben a korban, a kor kívánalmainak eleget téve, gyakorta tartózkodtak távol otthonuktól, így sok esetben minden tevékenységi terület feleségeikre maradt. I. Rákóczi György esetében feladatainak, kötelességeinek következtében ez még inkább így volt. Ugyanakkor pedig összehasonlítva kortársaival, mégis azt mondhatjuk, hogy sokkal jobban kivette részét az otthon, a feleség, a gazdaság, a család, a nevelés, az ügyintézés, a birtok- és egyházpolitika, a vár udvartartásának, személyzetének, a gyermekeinek életéből.

Munkánknak mindjárt az elején hadd álljon előttünk egy idézet.

„Fejedelmi nő, az volt bizonynal
Világ szerént, lélek szerént;
Több díszet nem nyert bársony-bíborral,
De ő hintett ezekre fényt.
Korát előzte, mint az égen

A tündérhajnal a napot,
Hogy akkor is ragyogjon, éljen,
Mikor a nap lenyugodott.”²

Így emlékezett meg Tompa Mihály Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonyról, aki korát megelőző rendkívüli asszony, anya, feleség és kegyúr volt.

Tárgyalásunkat először azon közismert kép elemzésével kezdjük, amely állítólag egyetlenként készült a fejedelemasszonyról. Majd a konkrét tárgyalásra való rátérés előtt, illetve ennek összefüggésében a fejedelmi pár neveltetését és kegyességét írjuk körül azon állításunk alátámasztásáért, miszerint a neveltetés és kegyesség nagyban meghatározza a neveléshez, nevelésügyhöz és az egyházhoz való hozzáállást.

Lorántffy Zsuzsannáról egyetlen arckép ismeretes. Ezen szigorú tekintetű, egyszerű öltözetű, középkorú asszony képe tárul elénk. A festményen lévő személyt a korábbi századokban Lorántffy Zsuzsannával azonosították. A kérdéssel, hogy ténylegesen a fejedelemasszonyt ábrázolja-e a kép, Szentmártoni Szabó Géza foglalkozott. Ismerteti a kép rövid történetét, miszerint a 60x47 cm-es, fatáblára festett képet Jankovich Miklósné Hauck Róza ajándékozta 1846-ban a Nemzeti Múzeumnak, innen 1886-ban került a Magyar

Történelmi Képcsarnokba. Peregriny János 1894-es *Lajstromában* ismeretlen 18. századi festő műveként szerepel. A kép jobb felső sarkában címer látható. A pajzs vörös mezejében lebegő barna ágból nő ki egy fekete színű levél. A sisakdíszként ismétlődő címerkép vörös-ezüstsínű tekercsen nyugszik. E képet számtalanszor reprodukálták, illetve rajzos formában is felhasználták a kegyes református fejedelemasszonyról szóló könyvekben és tanulmányokban, sőt Jakobey Károly 1862-ben e kép alapján festette meg Lorántffy Zsuzsanna portréját. A képet

---

² TOMPA Mihály: *Lórántfi Zsuzsánna emlékezete*. In: Tompa Mihály összes költeménye, <https://mek.oszk.hu/01100/01101/html/index.htm>, letöltés ideje: 2019. 09. 20.

2000-ben, Lorántffy Zsuzsanna születésének 400. évfordulója idején restaurálták. Az átfestések eltávolítása után vált láthatóvá az ábrázolt nőalak rózsát tartó keze. 1942-ben Zichy István komoly tanulmányt írt arról, hogy e kép semmiképpen sem lehet Lorántffy Zsuzsanna hiteles arcképe. Azzal érvelt, hogy a festmény egyrészt nem kortársi alkotás, hanem valószínűleg a 19. század elején készült, másrészt a képen ábrázolt nő főköötője és ruhája a 16. századi német polgárasszonyi viseletnek felel meg. Egy sereg korabeli magyar főasszony képét mellékelte bizonyítékként arra, hogy azok mennyire másfajta öltözéket viseltek a 17. század első felében. Végül is, kétségeinek heraldikai tekintetben is hangot adva úgy vélte, hogy a festmény hamisítvány. Eredetileg azért vetődött fel, hogy eme festmény Lorántffy Zsuzsannát ábrázolja, mert a rajta lévő címert családja címerének vélték. A Serkei Lorántffy-címer több ábrázolás és leírás szerint a következő: a pajzs vörös mezejében lebegő barna fatörzsből két aranyszínű hársfalevél nő ki, a pajzsot koronás sisak fedi. Prágai András korabeli, 1628-ban megjelent, latin és magyar nyelvű köszöntőverse³ is így írja le Lorántffy Zsuzsanna címerét.⁴ A beazonosítás végett Szentmártoni Szabó Géza Lorántffy Zsuzsanna terítőit vette alapul, amelyeken a családi címerben ábrázolt törzsön csak egy levél látható. Hangsúlyozza, hogy az azonosításnál azonban nem a levelek száma a meghatározó, hanem aranyszínű voltak, és a címerre helyezett koronás sisak. Ennek alapján jutott arra a megállapításra, hogy a vizsgált képen ábrázolt címer fekete levele és szalagos sisakja heraldikailag jelentősen eltér a Lorántffyak címerétől.

---

³ Consilio propriae, belloque insignia genti, Clara Lorandfiadum sumpsit honore domus. Quippe viret foliis sine sed radice duobus, Truncus, qui tiliae creditur esse sacrae. Regalique coronatur diademate cassis, Haec sunt sive sagi stemmata sive togae, Eniteat seu Marte lubet seu pace quieta, Eniteat truncus pluribus ille comis. Erről vagyon sok ágaknak nemzése, Kinek címerében egy szép hársfőke, Ezen látszik két nyers levél zöldülve, Ezen feljül koronás sisak téve. Miképpen hogy az hárs árnyéka kedves: Így az címer két dologgal tettetess Hasznos tanáccsal, vitézséggel híres, Lorándú nemzet ezzel tekintetes. In: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Wibrandis Rosenblatt mint Lorántffy Zsuzsanna*. In: Irodalomismeret, 11. évf., 2-3. sz., 2000. O. n. <http://www.c3.hu/-iris/00-23/rosen.htm>, letöltés ideje: 2017. 09. 12.

⁴ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Wibrandis Rosenblatt mint Lorántffy Zsuzsanna*. In: Irodalomismeret, 11. évf., 2-3. sz., 2000. O. n. <http://www.c3.hu/-iris/00-23/rosen.htm>, letöltés ideje: 2017. 09. 12.

További összehasonlítási alapként hozta fel Kaari Utrio *Éva leányai* című könyve egyik képmellékletét – amit véletlenül vett észre –, hogy egy híres 16. századi svájci asszony, a bázeli Wibrandis Rosenblatt⁵ arcképe jellegében mennyire hasonló Lorántffy Zsuzsanna feltételezett portréjához. Továbbá, hogy a portrén látható címerrel rózsalevelet jelentő családneve is mennyire harmonizál.⁶ A Rosenblatt-család címere a beszélő címerek közé tartozhatott, azaz rózsalevelet kellett ábrázolnia, miként a Rosenblum-nevű családok címeres emlékein többnyire a rózsza stilizált virága látható.

A heraldikában eredetileg nem ábrázolták botanikai hűséggel a növényeket, így a szív alakú levélformát hársfalevélnek nevezik. A ritkábban ábrázolt rózsalevél is ebbe a típusba tartozik. A címerekben a hársfalevél nem zöld, hanem aranyszínű, a rózsalevél pedig ezüst vagy fekete színben jelenik meg az ábrázolásokon.

Megemlítendő, hogy Lorántffy Zsuzsanna bővelkedett a valóságos hársfalevelekben is, hiszen férje, I. Rákóczi György zborói kastélyának udvarába száz hársfát ültetett, s onnan írt leveleit többnyire azok alól keltezte. Szentmártoni Szabó felvetése tehát az, hogy a fejedelemasszony ábrázolásának vélt portrét Wibrandis Rosenblatt egykorú, címerrel is díszített arcképe vagy az arról készült későbbi másolatok egyike alapján festette valaki, mégpedig a 18. század végén. Az ismeretlen

---

⁵ Wibrandis Rosenblatt (1504–1564) Wibrandis Roseblatt életét a házasságok határozták meg. 1504-ben, a németországi Säckingben született, húszévesen pedig férjhez ment a humanista tudóshoz Ludwig Kellerhez. Sokáig azonban nem élvezhették a házasetet, két év után Keller elhunyt. Bázelbe költözött. Kétévnyi özvegyiségben és szegénységben eltöltött év után figyelt fel rá Bazel híres reformátora, Johannes Oecolampadius (1482–1531). 1531-ben Oecolampadius meghalt, Wibrandist Wolfgang Capito vette el. Az ő felesége is épp akkortájt halt meg pestisben. A pestisjárvány azonban Strassburgot is utolérte, gyermekei, majd Capito és Martin Bucer felesége Elisabeth is a járvány áldozataul estek. Wibrandis és Martin Bucer maradtak özvegyen. Nem sok idő telt el, míg az elhunyt feleség, Elisabeth végakarata szerint összeházasodtak, hogy gyermekeiknek ne kelljen nélkülözniük.

⁶ SZENTMÁRTONI SZABÓ G.: *Wibrandis Rosenblatt*, o. n.

festő a képen látható címer esetében is valószínűleg mintáját követte. Ezt a címert a 19. század közepén valaki tévesen a Lorántffy család címerével azonosította, majd ebből következően a képen ábrázolt személyt magával Lorántffy Zsuzsannával. E festmény tehát nem hamisítvány, hiszen sohasem állította önmagáról, hogy Lorántffy Zsuzsannát ábrázolná.⁷

További tisztázandó kérdés Szentmártoni Szabó véleménye szerint az is, hogy a tárgyalt festmény egyáltalán Magyarországon, illetve Erdélyben készült-e. A szerző azon a véleményen van, hogy nem, ugyanis leírása szerint az 1810-es években Samuel Gysin (1786–1844), a Bazel melletti Liestalból származó rézmetsző, az akkoriban divatos pontozó modorban, medalionkép formájú ábrázolásokat készített Wibrandis Rosenblattról és annak második férjéről, Johannes Oecolampadiusról. Mindkét metszete a bázeli püspökség birtokában maradt fenn. Az asszonyról készített rézmetszete azonban 1819-ben nyomtatásban is publikussá vált. Ekkor adta ugyanis ki Bazelban Martin von Brunn liestali prédikátor Wibrandis Rosenblatt asszonyról írt rövid életrajzát, amelyhez hozzátartozott Samuel Gysin metszetét is, amely, közlése szerint, egy eredeti festmény alapján készült. Wibrandis 1528–1531 közt volt Oecolampadius felesége, vagyis 1530 körül, amikor még csak 26 éves, ami a festményen látható nő behatárolható életkora is lehet.⁸

A fejedelemszobor szobra is a festménynek megfelelően készült az országban először 1931-ben Sárospatakon. Ezekben a művészi alkotásokon egy zárkózott, megközelíthetetlen, szomorú arc és személy tűnik elénk. S bár nem tudjuk pontosan hogyan nézett ki, minden bizonnyal nem különbözhetett lényegesen kora hasonló társadalmi szintjén élő hölgyeitől. Tehát úgy nézhetett ki, mint Nyáry Krisztina vagy Thököly Éva, már ami az öltözködést, a viseletet illeti. Bár köztudott, hogy a fejedelemszobor puritán gondolkodású volt, s támogatta is ezt a 17. századi megújulási mozgalmat, a puritanizmus minden bizonnyal nem írta felül a főnemesi öltözködést. Dienes Dénes szerint igen valószínű, hogy külsőségeiben és belső világáról is árulkodó érdeklődésében sem különbözött lényegesen, hiszen hasonlóan

---

⁷ Uo., o. n.

⁸ Uo., o. n.

szerette, ha szép dolgok veszik körül, maga is sokat tett ezért: saját ízlése szerint építkezett, pompás virágoskerteket ápolt, ránk maradt hímezési szinte egyedülállóan gyönyörűek. Leveleiből kitűnik, hogy érdeklődött a divat után, viselt ékszereket, szerette a szép lovakat, gyönyörködött a fülemüle énekében.⁹

A fejedelmi házaspár életében a kegyesség, a személyes kegyesség megélése egyformán fontos volt. Ennek kimutatásában alap, hogy úgy tekintsünk rájuk, mint mindennapos bibliaolvasókra. Ugyanis mindketten mélyen vallásosak voltak, aminek a Biblia rendszeres olvasása elengedhetetlen feltétele volt. Dienes Dénes fogalmazza meg, hogy a 16. századtól, vagyis a reformáció kibontakozásától kezdve a bibliaolvasás fontos része volt a mindennapi kegyességnek. A bibliaolvasást mint mindenkinek szóló programot szerette volna a reformáció meggyökereztetni. Hogy ezt általában mennyire sikerült elérnie, nem tisztünk most kimutatni, annyi azonban biztos, hogy Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György számára ez a program életük szerves részévé vált. A társadalmi életnek azon a szintjén, amelyen a fejedelmi házaspár élt, a Biblia elsőrendű és meghatározó szerepet játszott a műveltség alakításában és a személyiség formálásában egyaránt.¹⁰

Ugyancsak Dienes Dénes állapítja meg, hogy mindkettőjük bibliás kegyességének a bölcsője a család volt, ahol amellet, hogy sokféle hatás érte őket, bizonyos, hogy a szülők által szervezett, irányított nevelés – ami a maga korában elengedhetetlen volt – mindkettőjük életében érvényesült. Sajnos kevés információnk van arra nézve, hogy ez a nevelés hogyan ment végbe, illetve valósult meg, annyi azonban bizonyos, hogy a későbbiek során mindketten erre építettek, és ebből építkeztek. Hiszen felnőve is, mindketten rendszeresen, áhítattal, annak mélyebb megértésére törekedve olvasták a Szentírást, mindennapi lelki kenyérként tekintve rá.¹¹ Szépen tanúskodnak erről a Bibliáik bejegyzései. Rákóczi György egyik alkalommal a következőket írta:

---

⁹ DIENES Dénes: *Lorántffy Zsuzsanna – Töredékes ecsetvonások kegyességének portréján*. In: Miskolci Keresztény Szemle 2010/23. 85.

¹⁰ DIENES Dénes: *I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna bibliás kegyessége*, 2. <http://srta.hu/wp-content/uploads/2015/07/bibkegyes.pdf>, letöltés ideje: 2017. 09. 06.

¹¹ Uo.

„Anno 1619 die 4 Augusti Az én kegyelmes Istenemnek kegyes engedel­méből végeztem el ez könyvel együtt az egész Bibliának olvasását itt Saras Patakon 6 és 7 óra között reggel, kiért legyen áldott és szent és dicsiretes az én kegyelmes Istenemnek nagy neve és engedgye ez után is ezen kegyes Atyai gongya viselését reánk erjedni Amen Amen Amen. Non est currentis neque volentis sed miserentis Dei. Rom. 9. v. 16. Scrip. G. Rákocy mp.”¹²

Lorántffy Zsuzsanna férjéhez hasonló gyakorlattal élt, Bibliájába bejegyzett sajátkezü mondatai szerint. Tulajdonában volt egy 1608-as Hanau Biblia, amelyre a szétszóródott Rákóczi-, majd pataki kollégiumi könyvtár darabjaként a 20. század elején a sátoraljaújhelyi piaristák könyvei között bukkantak rá,¹³ s amelybe a fejedelemszöny a következőket jegyezte be:

„Ez előtt való két esztendővel kezdettem volt el először ezt a Bibliát és az Újtestamentomot negyedik-szer, és végeztem el ma, 13. martius Anno 1638. Kiért az én Istenemnek legyen áldott nagy neve, és ismét ma kezdettem el az Újtestamentomot, és egész életemet ez mellé kötelezem, és kérem az én Iste­nemet, segélykezne, az jót bennem vigye véghez.”¹⁴

Lorántffy Zsuzsanna elsősorban az Újszövetséget olvasta, de nem mellőzte az Ószövetséget sem. Az Újszövetségben gyakran számos verset aláhúzott, nyilvánvalóan azért, mert azok személyesen szóltak hozzá. Az Írás számára valóban nem halott betű volt, hanem kánon, zsinórmérték, amely szabályozza az élet megnyilvánulásait, s egyszerre meg is méri az ahhoz való ragaszkodás milyenségét. Nem véletlenül fogalmazott így: „egész életemet ez mellé kötelezem.” Hite és személyes meggyőződése a Szentírás szüntelen, elmélyült tanulmányozásából táplálkozott. De ez volt a bizonyossága, hitélményei, megpróbáltatásai, örömei és

---

¹² MONOK István: *A Rákóczi-család könyvtárai 1588-1660*. Szeged, 1996. 173.

¹³ DIENES D.: *Lorántffy Zsuzsanna – Töredékes esetvonalások*, 87.

¹⁴ SZENCI MOLNÁR Albert (kiad.): *Hanau Biblia*. Hanau, 1608.

bánatai közepette is a legbiztosabb forrás, ami keresztyén jellemének és személyiségének oly mértékben vált meghatározójává és formálójává, hogy végrendeletében is ez szólal meg.¹⁵

„Legelsőben is adok nagy hálákat az mindeneken szabadosan uralkodó szent Istennek, hogy engemet az ő nagy és véghetetlen kegyelméből, az ő személyének hasonlatosságára teremtven, keresztyén szülék által ez világra adott, és gyermekségemtől fogvást minden én érdemem, kivel lelki és testi javaival meglátogatott, és ilyen szép élemedett időre juttatván, minden nyavalyáimban és háborúságimban kegyelmesen gondomat viselte, sűrű szomorúságimban vigasztalóm volt s legfőképpen penig, hogy az ő ismeretire vezérlett, az ő szent Fiának, az Úr Jézus Krisztusnak halála érdeméért az ő anyaszentegyházában és választó serege köziben számlált, és az örök életben örökösített: mely kegyelmes Uramnak, Istenemnek, ki az ő szent Fiával és vigasztaló Szentlélekkel egy bizony örök Isten, kezében ajánlom lelkemet, hogy az jövődő feltámadáskor testemmel egyesülvén, melyet igaz hittel és erős reménységgel várok, ő szent fölségét színről színre láthassam és az megboldogult szentekkel az örök dicsőségben vég nélkül magasztalhassam.”¹⁶

Megingathatatlan reménység, szilárd küldetéstudat gyökerezett ebben a predestinációs hitben. Ezek alapján Lorántffy Zsuzsanna kegyessége az Istennek élés tudománya volt. Mert jól tudta, hogy keresztyénnek lenni gyakorlati dolog, ami azt jelenti, hogy a mindennapok során – beszélni, cselekedni, gyermeket nevelni, tanítani, könyvet nyomtatni, virágot ültetni, hímezni stb. – Isten dicsőségére élni. Ezért ő így igyekezett élni. Az Istennek élés szent tudományában járt, amikor férjének, gyermekeinek, rokonainak, iskoláknak, gyülekezeteknek, ismert és ma már a feledés homályába tűnt embereknek és közösségeknek, az anyaszentegyháznak, a hazának szolgált.¹⁷

---

¹⁵ DIENES D.: *Lorántffy Zsuzsanna – Töredékes esetvonások*, 87.

¹⁶ SZILÁGYI Sándor: *A két Rákóczy György családi levelezése*. Budapest, 1875. 595.

¹⁷ DIENES D.: *Lorántffy Zsuzsanna – Töredékes esetvonások*, 88.

Lorántffy Zsuzsanna személye és egyénisége a művelődés területén is kiemelkedő. Nem csak abban az értelemben, hogy támogatta a különböző kiadványok megszületését, nyomtatását, de ő maga is alkotott. Ágoston István írja, hogy a 17. században a nők szellemi érdeklődése megnövekedett, amit részben a reformáció, részben pedig az azt követő puritanizmus felvilágosodást és tudományos vizsgálódást elismerő és lehetővé tevő lelki és szellemi terjedése tett lehetővé. Véleménye szerint ennek legismertebb és legszebb példája maga a fejedelemszszony.¹⁸ Ő volt az első magyar nő, akinek könyve jelent meg nyomtatásban. A Biblia olvasása közben jegyzeteket készített, amiket legtöbbször a hitviták során próbált ki. A jegyzeteket rendszerbe foglalta, amelyet Medgyesi Pál kiegészített bibliai helyekkel, majd *Mózes és az Próféták*¹⁹ címmel meg is jelentette. Ez a mű nem sokkal megjelenése után hitviták kereszttüzébe került. Bod Péter írta le, hogy milyen durva sértéseket fogalmaztak meg a fejedelemszszony ellen.

„Kiköltének ez ellen a könyv ellen valami mocskos versekkel Magyarorszában azok az emberek, akik neheztelik, hogy az asszonyok olvassák az Isten beszédét. . . Panaszolt nem régen is egy erdélyi író azon, hogy a mi földünk sok olyan asszonyokat nevel, akik félretévén az orsót, guzsalyat, a Szent Írás olvasásán töltik az időt; melyeket szájkban forgatván bátron megtámadják meg a teológiában tudós embereket is. Más pedig ezt a verset írta a bibliás asszonyokról: Most Szent Pál szava szól, ha a nők mosnak s teregetnek, részeg anyó paraszt szítva Igét duruzsol. Mért lep meg, ha az Egyház is gyanakodva figyel ránk? Csúf dolog ám, ha ivás közben idéznek, Írás!²⁰

---

¹⁸ ÁGOSTON István: *A nyomtatott könyvek első magyar írónöje*. In: Theologiai Szemle, 1993/6. 358.

¹⁹ A mű teljes címe: „Mózes és az Próféták, azaz az igaz keresztyéni vallásnak negyvenöt ágazatinak szentírásbeli győzhetetlen bizonyágtétele. Melyek nagy részint az fejedelmi méltósággal tündöklő Erdélyi Fejedelem Asszonytól Lorántffy Zsuzsannától, másoknak jó példaadásával, a szent írásnak gyakori olvasása között kiszedegettettek és azután megbővítettvén, az idvességre óhajtozókhöz való buzgóságból közönségesé tétettek – Luk. 16,29. Vagyon Mózesek és Prófétájok, hallgassák azokat. Fejérvárott 1641. esztendőben.”

²⁰ ÁGOSTON I.: *A nyomtatott könyvek*, 360.

Köztudott, hogy a fejedelemszony készített egy másik művet is, azonban ez csak kéziratban készült el, s idővel el is kallódott, elveszett. A mű olvasói közül sokakban merült fel a gondolat, hogy mivel teológiai jellegű írás, nem Lorántffy Zsuzsanna készítette. Ezt a kétséget azonban Vanoviczai János pálos szerzetes a fejedelemszonyhoz írt levelével eloszlatta. E levél bizonyítéka annak, hogy Vanoviczai olvasta a munkát, s egyértelműen a fejedelemszony írásának tekintette, sőt Rómában megmutatta tudós embereknek, akik levele szerint nem győztek csodálkozni a szerző „szép okosságán”, és azt sajnálták csupán, hogy a fejedelemszony nem katolikus, vagy ahogyan ők fogalmaztak: „...nem ismeri azt a hitet, melyet Krisztus szerzett, s melyben üdvözülnek most is az igaz keresztyének.”²¹

Lorántffy Zsuzsannával kapcsolatban – annak tudatában, hogy az egyháztörténet-írás mint a puritánok legfőbb pártfogóját tartja számon – azt a kérdést is fontos tisztázni, hogy vajon ő maga puritán volt-e? Dienes Dénes erre a kérdésfelvetésre először is fontosnak tartja leszögezni, hogy a kort, amelyben élt, egyrészt a református ortodoxiával, másrészt a puritanizmussal, illetve e két teológiai álláspont vitájával, harcával szokás jellemezni. Az ortodoxia a tanra, a puritanizmus a személyes kegyességre helyezte a hangsúlyt. S hogy a fejedelemszony puritán volt-e, véleménye szerint a leghelyesebb válasz erre az, hogy nem volt ortodox, és nem volt puritán sem: egyszerűen hívő, kegyes asszony volt. A ránk maradt levelei alapján mindkét teológiai irányzat hatása kimutatható vallásos gondolkodásában. Támogatta a puritánokat, amennyiben áldást, haladást, épülést hoztak az anyaszentegyház életében. S szembe helyezkedett az ortodoxokkal, ha ezt akadályozták. Számára nem úgy vetődött fel a kérdés, hogy ortodox vagy puritán, hanem mindig a konkrét ügy érdekelte: mit tűz ki célul, és mit, hogyan tesz a megvalósítás érdekében.²²

I. Rákóczi György személyes kegyességével kapcsolatban, azon túl, hogy ő is rendszeresen olvasta a Bibliát, szinte alig tudunk valamit. Ágoston István megjegyzi, hogy annak ellenére, hogy vallására nézve református volt, élénk kapcsolatot

---

²¹ Uo., 361.

²² DIENES D.: *I. Rákóczi György*, 5.

tartott a kor neves és magas irodalmi színvonalat képviselő római katolikus személyiségeivel, hittudósaival, így a jezsuita Pázmány Péterrel is.²³

Az irodalmi tevékenység csírái a fejedelmi udvarokban kezdtek kibontakozni és életre kelni. De ezek az udvarok adtak helyet sok esetben különböző hitvitáknak is. Rákóczi György udvara is ilyen volt. Gyakran rendezett hitvitákat lelkipásztorai és az erdélyi jezsuiták között, amelyekbe időnként a fejedelem maga is, sőt még felesége, a fejedelemasszony is bekapcsolódott. Rákóczi támogatta prédikátorait, segítette munkájukat. Elmondhatjuk, hogy udvarában a vallás gyakorlása állt a középpontban.²⁴

Érdeemes még némi figyelmet szentelni annak – mivel a nevelés kérdése a központi témánk –, hogy hogyan viselkedett a fejedelmi pár szülőként. Péter Katalin *Lorántffy Zsuzsanna 1600–1660*²⁵ című tanulmányában nagyon sok érdekes adalékot szolgáltat erre nézve. Tanulmányát mindjárt egy érdekes levélrészlettel kezdi.

„Tudja azt kegyelmed, hogy immár Isten kegyelmessége által annyi idejek vagy az gyermekeknek, hogy az mit látnak, megemlékeznek róla, azért ha kegyelmednek tetszenék és akadályára nem lenne kegyelmednek, talán nem ártana, ha kegyelmed elvinné őket csak egy hálásra is, mégis látnák még mind az két táborn.«²⁶

Ezt a levelet a Lorántffy Zsuzsanna 1636-ban írta férjének, amikor az erdélyi seregek a török táborral álltak szemben. Péter Katalin több meglepő elemet is felfedez ebben a pár sorban, amelyek egyrészt szokatlanok még a 17. században, másrészt talán a mai anyák szemében nem éppen pozitívek. Lorántffy Zsuzsanna tisztaban van azzal, hogy amit az ember gyermekként átél, annak hatása lesz egész életére nézve, pedig hol van még a modern pszichológia, ami a gyermekkori

---

²³ ÁGOSTON I.: *A nyomtatott könyvek*, 359.

²⁴ Uo., 359.

²⁵ PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna 1600–1661*. In: R. VÁRKONYI Ágnes (összeáll.): *Nők a magyar történelemben*, Zrínyi, Budapest, 1997. 85–96.

²⁶ Uo., 85.

élményeknek olyan nagy szerepet szán? Péter Katalin szerint a fejedelemszony szavait nem lehet félreérteni. Azért akarta, hogy fiai lássák a háborúban egymással szembenálló két félt, hogy maradandó élményt szerezzenek róla. Furcsa talán egy anyától ez a hozzáállás. A mai anyák megkímélnék gyermekeiket a háború látványától, a fejedelemszony viszont épp azt akarta, hogy fiai ilyet is tapasztaljanak. Nem véletlen, hiszen I. Rákóczi György, Erdély fejedelme, az apa, éppen a törökkel szembeni nagy győzelem után készült hazatérni. Az erdélyi fejedelemség ekkor a török porta fennhatósága alatt élt. Éppen az imént említettből kifolyólag ilyen még sosem fordult elő, mivel az erdélyi uralkodóknak a török elleni harc lehetősége nem adatott meg. Lorántffy Zsuzsanna azt akarta, hogy fiai lássák a megvert török haderőt, s a győztes sereg élén pedig apjukat.²⁷

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György természetükben, temperamentumukban, a közülethez való viszonyukban, a politikában különbözőek voltak, de így egészítették ki egymást. Lorántffy Zsuzsanna nem engedte, hogy a Rákócziétól eltérő természete miatt ellentét támadjon a házasságukban. Viszont mint szülők, sok mindenben különböztek kortársaiktól. A kor szokása az érzelmek területén konvencionális semmitmondást igényelt. Rákóczi Györgynél azonban nem ez tapasztalható a legközelebbi családtagjaihoz való viszonyában. Feleségéhez és gyermekeihez egyaránt bensőséges kapcsolat fűzte. Mi sem támasztja ezt jobban alá, mint hogy minden egyes gyermeke szülésénél felesége mellett volt. Péter Katalin kiemeli ezzel kapcsolatban egy jellemző esetet. 1621 januárjában Bethlen Gábor hadjárata idején épp egy kritikus helyzetben, Bethlen tiltása ellenére elhagyta a tábornok, mert felesége szülni készült. A fejedelemből, mivel sérelemként élte meg az esetet, még évekkel később is szemére vetette Rákóczinak.²⁸ Lorántffy Zsuzsanna számára férje viselkedése ebben az esetben természetes volt, annak ellenére, hogy ebben az időben még a legjobb férjek között is ritka az, aki otthon tartózkodik, vagy hazamegy gyermeke születésére.

---

²⁷ Uo., 85–86.

²⁸ Uo., 89.

Ugyanakkor Lorántffy Zsuzsannáról is megállapíthatjuk, hogy nem volt tipikus anya. Ugyancsak Péter Katalin írja, hogy anyaságának kezdetéről nem maradtak fenn adatok. Így nem tudjuk, hogy kellett-e neki olyan fájdalmas és veszélyes betegségekkel szembenéznie, ami miatt esetleg nem szoptathatta saját gyermekeit, de a szülés másik nagy kockázatát, a gyermekágyi lázat viszont minden bizonnyal sikerült elkerülnie.²⁹ Annál is inkább, mert erre vonatkozólag valószínű maradtak volna fenn feljegyzések. A kor szokása szerint a főúri gyermekek esetében két dajkát alkalmaztak. Az egyik a szoptató, a másik a szárazdajka. A Rákóczi fiúk esetében is valószínű, hogy ez a gyakorlat érvényesült.

Első gyermekük, Zsigmond 1617-ben született. Erre az időre esett Rákóczi politikai karrierjének kezdete. Péter Katalin szerint sok kortársa hasonló helyzetben bizonyára a politikát és a karrierjét részesítette előnyben, nem úgy Rákóczi. Vele kapcsolatban így fogalmaz: „gyönyörűséget talált elsőszülött kisfiában”.³⁰ Nem sokáig gyönyörködhetett benne, mert a gyermek alig kétévesen meghalt. Második fiúk, akit Samukának vagy Samulkának becéztek, szintén kisgyermekkorában hunyt el. G. Etényi Nóra írja, hogy két másik gyermekük kora ismeretlen.³¹ Szintén tőle tudjuk meg, hogy Lorántffy Zsuzsanna számára a legtöbb gondot a nehezen irányítható György fia jelentette, aki 1621-ben született. Sok öröme volt Zsigmond fiában, aki 1622-ben jött világra. A legnagyobb boldogságot, és korai halála miatt a legnagyobb szomorúságot is a legfiatalabb, a hatévesen meghalt Ferkó fia jelentette számára.³² De nemcsak Lorántffy Zsuzsanna számára jelentett óriási veszteséget Ferkó halála, hanem Rákóczi Györgynek is. Vele kapcsolatban Péter Katalin jegyzi meg, hogy Ferkó halála napját egész életében hetente egy napi böjttel gyászolta, ami nemcsak kiáltóan szokatlan volt, de igen nagy feltűnést

---

²⁹ PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna*. In: Tamás Edit (szerk.): *Lorántffy Zsuzsanna album*, Sárospatak, 2000. 38.

³⁰ PÉTER K. (1997): *Lorántffy Zsuzsanna 1600–1661*, 89.

³¹ G. ETÉNYI Nóra: *Lorántffy Zsuzsanna politikai és kulturális szerepe hazai és európai tükrökben*, <http://radaygyujtemeny.hu/etenyin.htm>. O. n. Letöltés ideje: 2017. 06. 22.

³² G. ETÉNYI, 2017.06.22.

is keltett.³³ Elmondható mind Rákóczi Györgyről, mind Lorántffy Zsuzsannáról, hogy családi érzelmeikben nem törődtek a szokásokkal, még csak azt sem bánták, ha a külvilág is tudomást szerez róluk. Bár a kor szokása szerint az ilyenfajta érzelemmegnyilvánulás nem helyénvaló, a fejedelmi házaspár nem volt tipikus korabeli pár ezen a területen sem. Lorántffy Zsuzsanna kivételes pszichológiai érzékekkel rendelkezett, Rákóczi György pedig kivételes apai ösztönökkel. Nem hasonlítottak azokhoz a kortársaikhoz, akik általában passzívan viselték a sorsukat, de azokhoz sem, akik rajtuk kívül álló erők játékszerének tekintették magukat.

A nevelés területén saját gyermekeik életében is érvényesítették azt, amit ők hoztak magukkal a saját szülői házból. Lorántffy Zsuzsannának és férjének két gyermeke élte meg a felnőttkort. Azt a fajta tudatos és irányított nevelést alkalmazták fiaik nevelésében, ami későbbi helyzetükhöz, szerepükhöz, pozíciójukhoz elengedhetetlen volt. Vagyis elveikhez híven, tudatosan nevelték őket, kiaknázva tehetségüket. Györgyöt inkább arra készítették, hogy majd apját kövesse a fejedelmi székben, ezért vele szemben szigorúbbak voltak. Zsigmond helyzete más volt, így ez nevelésében is megmutatkozott. Utóbbi talán több gyengédséget kapott, míg György életében ennek kevésbé volt helye. Péter Katalin szerint ez abból adódott, hogy a fejedelmi pár sem volt mentes az ősidők óta létező szülői hibától, miszerint gyermekeikkel szemben nem tudtak tárgyilagosak lenni, nem egyforma mértékkel mértek, és mindig volt kedvencük. Míg a szigorúság segít később az életben, addig a kedvenc megkülönböztetése csak ritkán nem okoz a testvérek között konfliktust.³⁴ Bár a fejedelemasszony igyekezett minden gyermekét egyformán szeretni, mindig volt kedvenc az életben maradt fiúk között. Először Samuka, majd Zsigmond, akinek kivételezett helyzete már a kortársaknak feltűnt, de erről tanúskodnak a szülők fennmaradt levelei is. Péter Katalin írja, hogy Zsigmondhoz a fejedelemasszony mindig kedves, gondoskodó hangú leveleket küldött, míg György rendszerint dorgálást kapott.³⁵ Ez a megkülönböztetés azonban a Rákóczi fiúk

---

³³ PÉTER K. (1997): *Lorántffy Zsuzsanna 1600–1661*, 90.

³⁴ PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna*. In: TAMÁS Edit (szerk.): *Lorántffy Zsuzsanna*, MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, 2015. 75.

³⁵ PÉTER K. (2015): *Lorántffy Zsuzsanna*, 77.

között nem okozott sem gyermek-, sem felnőttkorukban konfliktust, még akkor sem, ha Györgynek minden oka meglett volna rá, hogy irigykedjen Zsigmondra, vagy ártson neki. És Zsigmondból sem vált elkényeztetett szörnyeteg.

Iskoláztatásukban is megtalálták a legmegfelelőbb módot, amikor nem küldték őket külföldre, hanem Alsted,³⁶ Bisterfeld³⁷ és Piscator³⁸ személyében a legjobb tanárokat biztosították számukra. A gyulafehérvári kollégium mellett egy fejedelmi intézménynek nevezett iskolát is szerveztek, ahol fiaik más erdélyi előkelők gyermekeivel együtt tanultak. A fejedelmi intézmény szigorú református keretek között működött, épülete közel volt a kollégium épületéhez.³⁹ A fejedelmi fiúkat főként Keresztúri Bíró Pál tanította, a kor legnagyobb pedagógus egyénisége Erdélyben.⁴⁰ Péter Katalin sommásan fogalmazza meg a szülők iskoláztatási gyakorlatát, amikor azt írja, hogy végeredményben azt lehet mondani, hogy a Rákóczi fiúkat nem küldték külföldre tanulni, hanem a külföldet hozták ide nekik. Ez

---

³⁶ Johann Heinrich Alsted (1588–1638), német protestáns teológus, filozófus és polihisztor. A herborni főiskolán tanult, majd ugyanott 1608–1619 között a filozófiai, 1619–1629 között a teológiai fakultáson tanított. Meghívást kapott weseli, hanai és frankfurti állásokra, de ezeket elutasította. 1629-től 1638-ig, vagyis haláláig a gyulafehérvári akadémia vezetője volt, ahova Bethlen Gábor meghívására érkezett, de I. Rákóczi György idejében is maradt. Több munkája a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában jelent meg. Számos enciklopédikus művet adott ki a filozófia és teológia területén, amelyek széles körben hatottak.

³⁷ Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655) tanult Heidelbergben, Genfben, Leidenben és Oxfordban, majd az észak-brabanti Gravéban szolgált. 1629-ben a herborni egyetem professzora lett, és még ugyanebben az évben Bethlen Gábor fejedelem a gyulafehérvári főiskolára hívta, ahol teológiát és filozófiát adott elő. Alsted halála után az akadémia vezetője lett. I. Rákóczi György fejedelem nemesi birtokot adományozott neki Tövisen. 1645-ben pedig házat vett Nagyszébenben. Alsted professzor lányát vette feleségül, akitől Susanna nevű lánya született, második felesége Johann Stenzel nagyszebeni tanácsos lánya volt. Tudományos hírnevét teológiai és filozófiai írásaival szerezte, de a természettudományok területén is sokoldalúan tájékozott volt. Tanári és tudományos működése mellett I. Rákóczi György követeként is tevékenykedett. Könyvtárát a gyulafehérvári kollégiumra hagyományozta.

³⁸ Ludwig Philipp Piscator másik két társával együtt tanított a Collegium Bethlenianumban.

³⁹ PÉTER K. (2015): *Lorántffy Zsuzsanna*, 83.

⁴⁰ Keresztúri Bíró Pál életét, munkálkodását lásd bővebben DIENES Dénes: *Keresztúri Bíró Pál (1594?–1655)*. Sárospatak, 2001. 188.

nyilván a fiúk számára nem volt annyira élvezetes, mint lehetett volna a szülői felügyelet nélküli külföldön való tartózkodás. Kiváló tanárok szerződtetésénél többet fejedelmi szülőktől abban az időben nem nagyon lehetett elvárni.⁴¹

Lorántffy Zsuzsannáról az is köztudott, hogy nem csak saját gyerekei nevelését viselte szívéen, hanem rengeteget fáradozott a különböző oktatási intézményekért, illetve az azokban tevékenykedő pedagógusokért. Apáczai Csere János egyik levele, amelyet 1657. április 23-án írt Kolozsvárról a fejedelemasszonynak, amellelt, hogy iskolájának kért támogatást, megemlékezett arról a gondoskodásról, amelyet a fejedelemasszony irányában tanúsított.

„Apáczai Csere János alázatos supplicatiója [kérelme] Nagyságodhoz mint kegyelmes asszonyához. Kegyelmes asszonyom, noha jól tudom, mely sok ecclesiák s scholák támaszkodnak a Nagyságod fejedelmi kegyelmességére, mindazáltal, mivel Nagyságodban az Isten dicsőségére való indulatot mind azok is meg nem határozhatják, én is, Nagyságodnak egyik méltatlan cliense [pártfogoltja], kényszerítetem scholám nevével nagy szükségében Nagyságod előtt esedezni, hogy Nagyságod Istenét és igaz vallásunknak ennyi derék adversariusok [fő ellenfelek] között való gyarapodását kegyelmesen megtekintvén, méltóztassék fejedelmi kegyelmességéből szegény scholánk előmenetire valami beneficumot [adományt] rendelni, hadd tapasztalja meg scholám is, nemcsak én magam, hogy az igaz reformáta religiónak [református vallásnak] dajkájául ez hazában ama nagy országló király, úr Krisztus, Nagyságod rendelte, s ehhez képest igyekezzék annál nagyobb indulattal a Nagyságod mind világi és mind örökkévaló boldogságáért Isten előtt esedezni.”⁴²

Zika Klára írja, hogy Apáczai kérése a kolozsvári iskola számára eredménnyel járt. Lorántffy Zsuzsanna „a szegényebb szerű, jóindulatú s serényen tanuló alumnusoknak [bennlakó iskolai növendékek] táplálásokra ezer magyar forintot” adományozott, kamatokkal együtt.⁴³

---

⁴¹ PÉTER K. (2000): *Lorántffy Zsuzsanna*, 43.

⁴² ZIKA Klára: *Lorántffy Zsuzsanna, a fejedelemasszony*, http://magyarokforrasa.hu/elfeledett_magyarokrol/lorantffy_zsuzsanna. O. n. Letöltés ideje: 2018. 02. 28.

⁴³ ZIKA K.: *Lorántffy Zsuzsanna*, o. n.

Életének szerves része volt a segítségnyújtás. Gazdag alapítványokat tett a sárospataki kollégium számára. 1621-ben törvényt hozott arról, hogy minden nemes ifjú és paraszt egyaránt tanulhasson ott, ami forradalmi újításnak számított abban az időben.⁴⁴ 1630-ban, amikor I. Rákóczi György fejedelem lett, Gyulafehérvárra költöztek, ahol bőkezűen támogatták az ottani kollégiumot, mely rövid időn belül külföldön is hírnevet szerzett magának. Tehetséges ifjakat külföldön is tanítottak. Prédikátorokat és gyülekezeteket támogattak.⁴⁵

Nemcsak a reformáció tanainak alapján álló prédikátorok élveztek támogatást részéről, nemcsak udvarának nemesi rendjéhez tartozókra volt gondja, de sokat tett fejedelmi birtokain a lányok oktatásáért is. Erdélyben például nem volt megelégedve a román gyermekek általános oktatásával, intézkedett, hogy vonják be őket is a hitoktatásba. Vagyis, hogy „a fiú és leánygyermekek” egyaránt járjanak templomba, és részesüljenek románul hitoktatásban.⁴⁶ 1657-ben alapította meg a fogarasi román tanodát. Alapító levelében nemcsak a katekézisi oktatás az, amit előír, hanem az egész vidék szellemi nevelésén fáradozva olyan iskolát akar, mely egyformán nevelje a tehetősebbek, a bojárok fiait és a jövődő román prédikátorokat is.⁴⁷

A mindenkire kiterjedő általános népnevelési gyakorlat a reformátoroktól indult meg. Lorántffy Zsuzsannának gondja volt arra is, hogy udvartartásához tartozó mindennemű személy részesüljön a kegyesség valamilyen formájában. Megbízta Medgyesi Pált, udvari papját, hogy készítsen cselédei számára lelki olvasnivaló

---

⁴⁴ BALOGH Judit: *Ama kegyelemnek mennyei harmatja, a 17. századi magyar puritanizmus irodalmából*. Budapest, 1995. 192–193.

⁴⁵ GAÁL Izabella: *A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2006, 1. sz. 189–197. Elektronikusán: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/gaalizabella.htm>, letöltés ideje: 2019. 03. 28.

⁴⁶ PÉTER K. (2000): *Lorántffy Zsuzsanna*, 57.

⁴⁷ BEKE György: *Az anyanyelvűség történelmi igénye*. In: Magyar Szemle, új folyam, XXVIII., 7-8. szám, elektronikusán:

http://www.magyzsemle.hu/cikk/az_anyanyelvuseg_tortenelmi_igenye. O. n. Letöltés ideje: 2019. 03. 28.; GAÁL I.: *A nők szerepe*, o. n.

könyvet. Medgyesi, aki maga is különösen fontosnak tartotta a nép egészséges irányú nevelését, szívesen tett eleget ennek a kérésnek. Ugyanis a prédikátor is szükségesnek tartotta, hogy a nép egyszerű fiai szabad idejüket értékes erkölcsnemesítő foglalatossággal töltsék el ahelyett, hogy „a sok Historia, kártya, ostábla, etc.” által lelki életüket csak durvítsák.⁴⁸ Ezen az erkölcsnemesítő foglalatosságon az egyszerű nép által is felfogható, jó és istenes olvasmányokat, s elsősorban a Bibliát értette. Ilyen célzattal írta a fejedelemasszony felkérésére a *Lelki Ábécét*. Könyvét felkérőjének ajánlotta a következő szavakkal:

„Kegyelmes asszonyom! Az Nagyságod apróbb cselédjének oktatásokra fordítottam én legközelebb ezeket. Az Mi Atyánk, Hiszek egy Isten és a Tíz Parancsolat felett vegye bé Nagyságod közikbe ez formán való könnyű tanításnak módját is, és egyebeket is Nagyságod az maga foganatos jó példájával ez lelki magok és cselédjek gyakorlására indítson fel.”⁴⁹

A cseléd szó a 17. században még elsősorban a háznépre vonatkozott. Familiáris-patriarchális kapcsolatot kell feltételeznünk a fejedelemasszony és háznépe között. Azt szerette volna a kegyes nagyasszony, hogy cselédei, akik olykor kimaradtak munkájuk miatt az istentiszteleti alkalmakról, ne szenvedjenek hiányt lelki életük terén, hanem az ő nyelvezetük, felfogásuk szerinti lelki olvasmányokat olvashassanak, a hitoktatás ilyen nemű formájában is részesüljenek.

Amikor Rákóczi György halálos ágyán feküdt, így beszélt feleségéről: „Bizonyoságot teszek Isten s az ő szent angyalai előtt, mitől fogva az Úristen összehozott bennünket, se szebbet, se okosabbat, se gazdagabbat, se akármilyen dicséretreméltóbb személyt nálad kívül nem láttam.”⁵⁰

---

⁴⁸ MEDGYESI Pál: *Lelki Ábécé*. In: VAJTHÓ László (szerk.): Magyar irodalmi ritkaságok, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 13.

⁴⁹ MEDGYESI P.: *Lelki Ábécé*, 44–45.

⁵⁰ S. SZABÓ József: *A Lórántffyak, történeti rajz*. Budapest, 1896. 23.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a fejedelmi házaspár, I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna neveléshez való viszonyulása és hozzáállása rendkívüli volt. Először, azontúl, hogy tisztáztuk, miszerint a Lorántffy Zsuzsannát ábrázoló festmény valójában nem őt ábrázolja, a házaspár saját neveltetését vizsgáltuk meg, mert meggyőződésünk, hogy ez messzemenően meghatározta a házaspár későbbi magatartását, a neveléshez és az egyházhoz fűződő viszonyát, de hasonlóképpen jellemét is. Lényeges elem az életükben a bibliás kegyesség. Gyermekekortól kezdve ennek szellemében nevelkedtek. Életük szerves részét képezte felnőttként a Szentírás naponkénti olvasása, aminek tanúbizonyságai a Bibliáikba írt bejegyzések. Életük, magatartásuk, kegyességük, egyházpolitikájuk a Biblián alapult. De a nevelés, akár a saját gyermekeik életében, akár udvartartásuk személyzetének nevelésében, akár oktatási intézmények létesítésében és támogatásában, szintén rendkívüli módon nyilvánult meg életükben és minden napjaikban. Teljes egyértelműséggel állíthatjuk, hogy I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna nem volt sem tipikus szülő, sem tipikus nagyúr és nagyasszony, mert azontúl, hogy saját gyermekeiknek igyekeztek a legjobb nevelést és nevelőket megadni, sem cselédek neveléséről, sem a birtokaikon élő parasztság neveléséről nem feledkeztek meg. Erről tanúskodnak bőséges adományaik, rendeleteik, az intézetekben tanító tanárok hálaadó sorai, a sok-sok óriási lehetőséget és támogatást kapó prédikátorok élete és köszönete.

Felhasznált irodalom

- ÁGOSTON István: *A nyomtatott könyvek első magyar írónöje*. In: Theologiai Szemle, 1993/6.
- BALOGH Judit: *Ama kegyelemnek mennyei harmatja, a 17. századi magyar puritanizmus irodalmából*. Budapest, 1995.
- DIENES Dénes: *Keresztúri Bíró Pál (1594?–1655)*. Sárospatak, 2001.
- DIENES Dénes: *Lorántffy Zsuzsanna – Töredékes ecsetvonások kegyességének portréján*. In: Miskolci Keresztény Szemle 2010/23. 85.
- SZENCI MOLNÁR Albert (kiad.): *Hanau Biblia*. Hanau, 1608.

- MEDGYESI Pál: *Lelki Ábécé*. In: VAJTHÓ László (szerk.): Magyar irodalmi ritkaságok, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.
- MONOK István: *A Rákóczi-család könyvtárai 1588-1660*. Szeged, 1996.
- PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna 1600–1661*. In: R. VÁRKONYI Ágnes (összeáll.): *Nők a magyar történelemben*, Zrínyi, Budapest, 1997. 85–96.
- PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna*. In: Tamás Edit (szerk.): *Lorántffy Zsuzsanna album*, Sárospatak, 2000.
- PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna*. In: TAMÁS Edit (szerk.): *Lorántffy Zsuzsanna*, MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, 2015.
- S. SZABÓ József: *A Lórántffyjak, történeti rajz*. Budapest, 1896.
- SZILÁGYI Sándor: *A két Rákóczy György családi levelezése*. Budapest, 1875.

Internetes források

- BEKE György: *Az anyanyelvűség történelmi igénye*. In: Magyar Szemle, új folyam, XXVIII., 7-8. szám, elektronikusan: http://www.magyarszemle.hu/cikk/az_anyanyelvuseg_tortenelmi_igenye. O. n. Letöltés ideje: 2019. 03. 28.
- GAÁL Izabella: *A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2006, 1. sz. 189–197. Elektronikusan: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/gaalizabella.htm>, letöltés ideje: 2019. 03. 28.
- G. ETÉNYI Nóra: *Lorántffy Zsuzsanna politikai és kulturális szerepe hazai és európai tükrökben*, <http://radaygyujtemeny.hu/etenyin.htm>. O. n. Letöltés ideje: 2017. 06. 22.
- TOMPA Mihály: *Lórántfi Zsuzsanna emlékezete*. In: Tompa Mihály összes költeménye, <https://mek.oszk.hu/01100/01101/html/index.htm>, letöltés ideje: 2019. 09. 20.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Wibrandis Rosenblatt mint Lorántffy Zsuzsanna*. In: Irodalomismeret, 11. évf., 2-3. sz., 2000. O. n. <http://www.c3.hu/~iris/00-23/rosen.htm>, letöltés ideje: 2017. 09. 12.
- ZIKA Klára: *Lorántffy Zsuzsanna, a fejedelemsasszony*, http://magyarokforrása.hu/elfeleddet_magyarokrol/lorantffy_zsuzsanna. O. n. Letöltés ideje: 2018. 02. 28.